

Власенко О., Курильчук Н. Чехи на Волині: історія та сучасність: збірник наукових праць / за ред. О.С. Березюк, О.М. Власенко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. –178 с. (С.118-125)

ЧЕСЬКИЙ ПЕДАГОГ-ФІЛОЛОГ ЄВГЕН РИХЛІК ТА ЙОГО ВНЕСОК В ОСВІТУ УКРАЇНИ

Україна на сьогоднішній день має складну етнічну структуру, яка склалася через низку певних історичних чинників. Тому дослідження історії національних меншин та вивчення діяльності їхніх найяскравіших представників належить до актуальних та суспільно вагомих напрямків дослідження історії педагогічних та інших суспільних наук.

Дослідження чеської меншини, яка проживала на території нинішньої Житомирської області, що впродовж ХІХ століття входила до складу Волинської губернії досить актуальне для історії України.

Перша чеська колонія виникла в селі Вільшанка Чуднівського району, потім у Черняхівському районі (Окілок, Івановичі, Крученець, Високе – Чеське), Коростенському (м.Зубовщина, Новаки), Малинському районі (Малинівка), у Житомирі – Крошня Чеська та інші. На території Волинської губернії вони мали розвинену систему шкільної та позашкільної освіти. Популярними центрами позашкільної освіти у чеських поселеннях стали громадські «готелі», «Потарні дружини», «Сокольські організації» і «Драматичні товариства», при яких діяли аматорські театральні, музичні, спортивні й танцювальні гуртки, що сприяли об'єднанню чеської громади та збереженню її національної ідентичності [3; 12].

Одним з найяскравіших представників чеської меншини на Волині був Євген Антонович Рихлік, уродженець села Вільшанка Чуднівської волості Житомирського повіту, Волинської губернії, відомий на початку ХХ ст. вчений – славіст, краєзнавець, етнограф,

педагог і громадський діяч, який зробив вагомий внесок у розвиток славістичної науки. Видатне значення Є.Рихліка як одного з дослідників історії, мови, літератури й етнографії слов'янських народів було високо поціноване колегами – науковцями – академіком Академії наук СРСР і Всеукраїнської Академії наук В.Петерцем та директором Інституту слов'янознавства Академії наук СРСР Н. Державіним.

Сучасні українські вчені, повертаючи до наукового обігу славістичну спадщину Є.Рихліка, відзначили важливість доробку в галузі полоністики цього талановитого дослідника, «фахівця слов'янського світу», «одного з найбільших знавців «української школи» у польській романтичній літературі першої половини ХІХ ст.

Євген Антонович Рихлік народився 16 листопада 1888 року у Вільшанці, в сім'ї чехів – переселенців хмелярів. Коли йому виповнилося 12 років, батьки відвезли його до родичів у Чехію, де він отримав трирічну початкову освіту. Після повернення в Україну Євген продовжує навчання у Київській Першій гімназії. Тут серед учнів на початку ХХ ст. поширювались революційні ідеї, до яких він також долучився. Згодом, навчаючись на історико – філологічному факультеті в Київському університеті Св. Володимира, Є.Рихлік бере участь у студентських протестах, за які в 1910 році деякий час перебував під арештом [1; 195].

Здібний від природи юнак ще зі студентської лави визначив свої наукові інтереси. Він їх пов'язує, в першу чергу, з етнографією, вивченням чеської і польської мов та літератур. За конкурсне студентське дослідження з історії чеського літературного відродження Є.Рихліка у 1913 році було нагороджено Золотою медаллю. Після закінчення університету його залишають на кафедрі слов'янської філології стипендіатом для підготовки професорського звання. Одночасно він викладає російську мову, граматику, методику і педагогіку в

Київській жіночій гімназії Євсеевої і слов'янську філологію на Київських вищих вечірніх жіночих курсах.

Влітку 1917 року Є. А. Рихлік успішно складає магістерський іспит, після якого його обирають приват – доцентом Київського університету на кафедрі слов'янської філології. Того ж року його призначають лектором історії польського письменства Київського народного університету, де Є. А. Рихлік бере активну участь в організації історико – літературного товариства та видає перші наукові статті й розвідки, присвячені історії слов'янства.

У березні 1918 року вченому запропонували посаду професора на кафедрі слов'янської філології у Самарському педагогічному інституті, який реорганізовувався в університет. Не вагаючись, він приймає це запрошення, намагаючись випробувати себе, але вже через рік Євген Антонович повертається до Києва, де стає доцентом кафедри слов'янської філології Першого Українського державного університету, а згодом – комісаром вузу. Його також обирають секретарем ради історико – філологічного факультету[1; 195].

У травні 1920 року Є.А.Рихлік став членом Етнографічної комісії Всеукраїнської академії наук (ВУАН), яку очолював відомий вчений – народознавець А. М. Лобода. Під час літніх відпусток за завданням Етнографічної комісії ВУАН він досліджує на Волині побут і культуру чеських колоністів, де зібрав унікальні матеріали, які згодом були передані на зберігання в Академію наук України [4; 281].

Через тяжку хворобу Євген Антонович змушений був залишити роботу в Києві та переїхати до батьків у Вільшанку на лікування, де давав приватні уроки чеської мови місцевим дітям. Перебуваючи в рідному селі вчений продовжував наукову роботу, про що свідчить праця «Лексичні особливості мови с.Вільшанки». Водночас він брав активну участь у громадському житті,

виступав на конференції (з'їзді) чехословаків Волині, яка відбулася в Житомирі, з доповіддю, в якій закликав своїх земляків дбати про подальший розвиток рідної мови, культури, плекати і примножувати традиції. У 1923 – 1924 рр. працював директором школи.

У 1921 році Є.А.Рихлік за власною ініціативою бере участь у роботі «з'їзду трудящих чехів», який скликали чеські комуністи в Житомирі. Його палка промова на з'їзді була присвячена проблемі розгортання національно – культурної революції серед чеського населення України.

Перебування на Волині хоч і приносило Є.А.Рихліку певну користь та моральне задоволення, проте віддаленість від наукових осередків обмежувала його дослідницьку діяльність. Невдовзі з'явилася нагода повернутися до Києва. З 1 вересня 1924 р. він завідує чеською школою на Шулявці та намагається перебудувати її роботу відповідно до вимог радянської трудової школи. В цей час Євген Антонович відновлює свою співпрацю з Етнографічною комісією ВУАН, друкує наукову статтю в збірнику «Досліди над чеськими колоніями на Україні». Великий досвід ученого, висока ерудиція, активна громадська робота, сприяли росту авторитету в наукових колах, і його обирають співробітником науково – дослідницької кафедри мовознавства ВУАН.

В кінці 1923 року під протекторатом Володимира Чермака, уповноваженого у справах сільськогосподарського кредиту від чеського представництва в Москві, в чеських колоніях було створено сільськогосподарські товариства «Друзтво» члени яких займалися реалізацією сільськогосподарських машин, що підходили з Чехословаччини, за узгодженням з СРСР. Членом цього товариства був і Є.Рихлік. Але в 1928 році було проведено слідство. В ньому йшлося про те, що нібито учасники «Друзтва» займалися антирадянською агітацією, підривали роботу радянських

кредитних органів, наносили збитки чехам – колоністам, підтримували зв'язок з чеським консульством та передавали Є.Рихліку та В.Чермаку відомості економічного характеру [5].

З 1925 до 1929 років Євген Антонович працює в Ніжині. Починаючи з листопада 1925 р. він був професором кафедри Ніжинського інституту народної освіти. У 1926 Є.Рихліка призначено науковим представником – кореспондентом Наукового інституту книгознавства. Учений виступив одним з ініціаторів відкриття в Ніжині вечірнього робітничого університету і в 1927—1929 рр. був у цьому закладі деканом, керував семінаром вивчення культури національних меншин. З 1927 по 1929 р. – заступник голови бюро Ніжинського наукового товариства краєзнавців. Під час роботи в Ніжині Євген Антонович працював над дисертацією «Українські мотиви в польському письменстві ХІХ століття», опублікував чимало наукових розвідок («З нової літератури про польсько – українську школу», 1927; «Про деякі польські переклади українських народних дум», 1929; «Українські мотиви в поезії Юлія Словацького», 1928 – 1929 та ін.).

Ще на початку 20 – х років ХХ століття учений виношував ідею про організацію при Етнографічній комісії ВУАН Кабінету з вивчення національних меншин в Україні. Саме з цією пропозицією він виступив на Першій Всеукраїнській нараді з роботи серед національних меншин, яка відбулася 8 – 11 січня 1927 р. у Харкові. Навесні 1929 року за рішенням ВУАН в її структурі було створено Кабінет нацменшин з метою наукового вивчення їхньої історії, культури та економічного життя, який очолював Євген Антонович. Завідувач власноручно розробив структуру і план роботи кабінету, склав програму збирання етнографічних матеріалів. Її було розіслано українською, болгарською і польською мовами вчителям і культпрацівникам національних меншин у різні регіони України.

Кореспонденти на місцях повинні були досліджувати соціально – економічне становище національних спільнот, причини класової боротьби на селі, колективізації та радянзації нацменшин тощо.

Крім анкетного методу, вчений застосував також експедиційний. Він особисто влітку 1929 року відвідав багато чеських поселень: Високе, Соколів, Зубівщина, Малинівка, Окілок та інші. З – під пера вченого виходить ряд статей, де узагальнено великий досвід організаторської та дослідницької роботи з етнографії. За матеріалами експедиційних досліджень Є.А.Рихлік готує до друку монографію з історії та культури чеських колоній в Україні. У 1929 р. вийшла друком його книжка «Науково – дослідна робота серед нацменів Радянської України», а через рік – «Ольбрахт і робітничий рух Чехо – Словаччини» [1; 196].

5 січня 1931 р. органи ОДПУ заарештували Є.А.Рихліка, проти якого висунули обвинувачення у належності до «чеської агентури». 15 червня 1931р. Судова трійка при Колегії ДПУ УСРР прийняла таке рішення : «Рихліка Євгена Антоновича ув'язнити в концтабір строком на 10 років, рахувати строк з 10 січня 1931 року. Справу здати в архів» [2].

У травні 1932 року Є. А. Рихлік звернувся до Прокурора УСРР з клопотанням про перегляд справи. Постановою Судової трійки при Колегії ДПУ УСРР від 26 грудня 1932 р. було залишено попереднє рішення. Останні звістки від нього до рідних надійшли в 1937 році. Цього ж року сім'ю повідомили, що він нібито помер, відбуваючи покарання, хоча насправді його розстріляли. Реабілітовано 30 грудня 1958 року.

Після розвінчання культу особи Й. Сталіна, з клопотанням про перегляд справи батька та його реабілітацію звернувся син ученого Ростислав Євгенович Рихлік. У 1959 році він одержав довідку, в якій зазначалося, що відомостей про «місцезнаходження або смерть Рихліка Є.А. не знайдено». Зусиллями

дослідників і краєзнавців ім'я професора повернуто народові, з'явилися перші публікації про його життєвий і творчий шлях, про його науковий доробок йшлося на міжнародній науково – краєзнавчій конференції «Чехи на Волині: історія і сучасність», що проходила у жовтні 2001 року в м. Малині Житомирської області [6 ; 119].

Отже, Євген Антонович Рихлік зробив досить вагомий внесок у розвиток педагогічних закладі. Ми можемо це прослідкувати за його трудовою діяльністю: робота в Київському, Ніжинському, Самарському університетах, у Вільшанській школі, чеській школі на Шулявці. Він намагався удосконалити систему освіти, реформувати її за радянським зразком не викорінюючи, при цьому, національної компоненти, що не подобалося радянській владі. Також Євген Антонович активно займався розвитком етнографічного дослідження чеських переселенців – колоністів на Волині, про що свідчить ряд його праць. Проте офіційна ідеологія мала своє бачення щодо певних національних процесів і тому вклад Євгена Рихліка не був гідно оцінений, а сам вчений був заарештований, а згодом розстріляний. Лише на сучасному етапі ми можемо використовувати та продемонструвати світові його науковий доробок.

Література

1. Костриця М. Ю. Професор з Вільшанки / М. Ю. Костриця // Реабілітовані історією : у 27 – и кн. – Житомир : Полісся, 2006. – Кн. 1. Житомирська обл. – С. 194 – 198.
2. Костриця М. Ю. В'язень 373 //Житомирський вісник. – 1997.
3. Можарівська І.М. Розвиток позашкільної освіти на Волині – Житомирщині (друга половина ХІХ – 30 – ті роки ХХ століття). – Житомир, 2011. – 21 с.
4. Пшенишна О.О.Чеські общини на Волині: з історії дослідження І пол. ХХ ст. – С.282
5. Реабілітовані історією : у 27 – и кн. – Житомир : Полісся, 2006. – Кн. 2. Житомирська обл.

6. Чехи на Волині: історія і сучасність: Праці Житомирського наук. – краєзн. тов – ва дослідників Волині. – Т. 24. – Житомир – Малин: Волинь, 2001. – 119 с.